

1865. december 11-én délelőtt 10 órakor nagygyűlésen avatták föl a Magyar Tudományos Akadémia új palotáját. A Bach-korszak utáni közéletnek erre a fontos eseményére nem kisebb ember, mint Arany János fogalmazta meg a meghívót, magyar és latin nyelven. (Németül nem, így hát a költő az udvari cs. kir. kancelláriának is latin nyelvű meghívást kézbesített.) Az épülettel együtt avatták fel az Eszterházy-képtárat is. Eszterházy Pál, az ország 1848-as külügyminisztere ugyanis letétként átadta egész bécsi családi képtárat az Akadémiának. Negyven esztendőn át, amíg vásárlás útján a Szépművészeti Múzeumba nem kerültek, a Lánchíd melletti palotában voltak láthatók az Eszterházyak híres Tizianjai, Murilloi, Raffaelloi, Coreggioi.

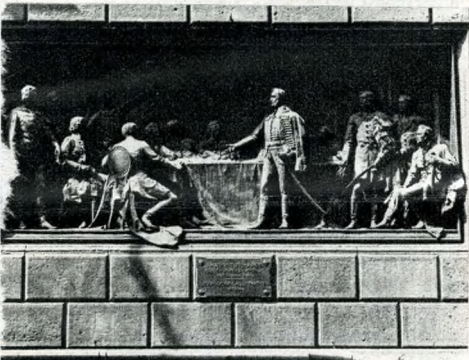
I.

Az Akadémia alapításának története minden iskolás könyvben szerepel. A jelenetet, amely gróf Széchenyi István híres följajlását ábrázolja, az Akadémia oldalán dombormű

Gábor István

Egy régi épület új arca

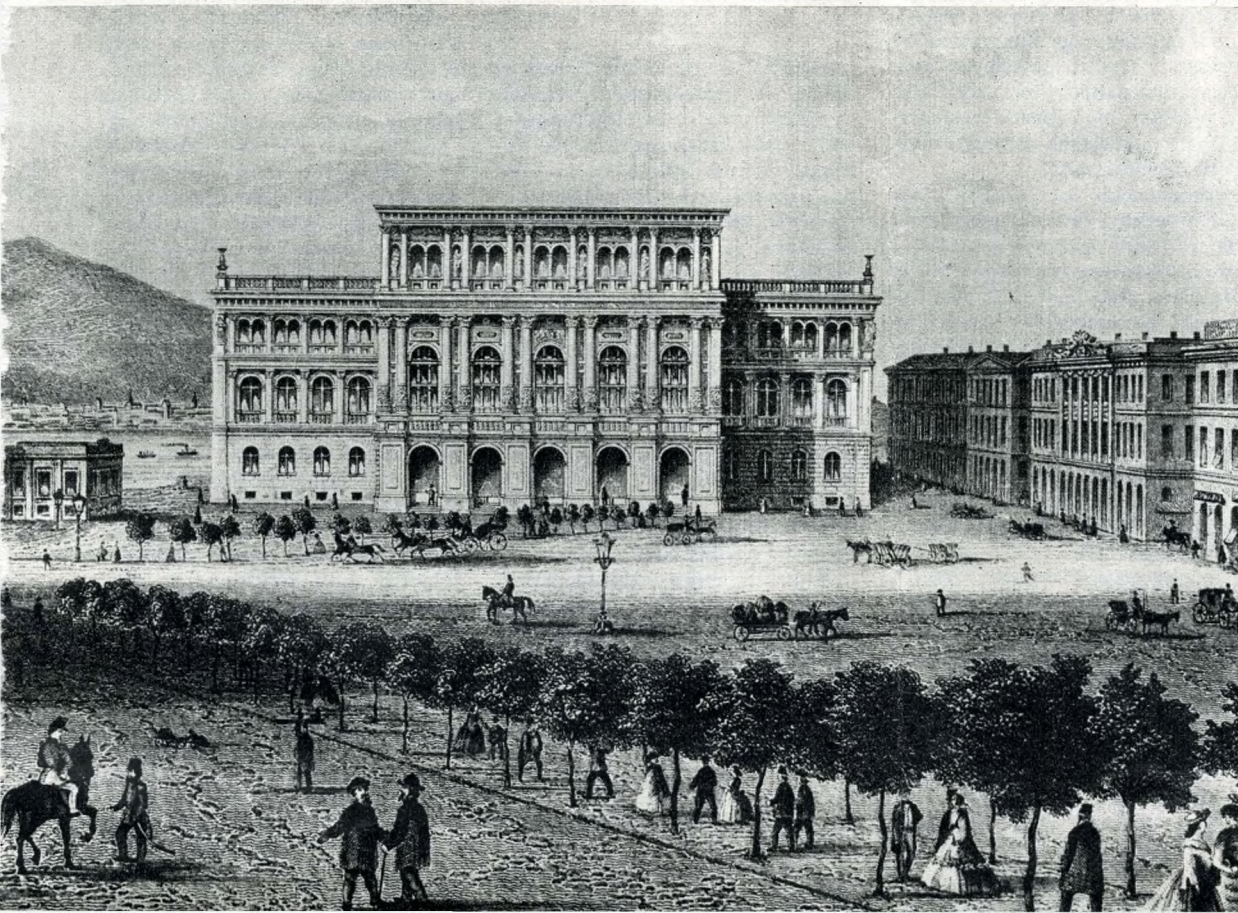
A Magyar Tudományos Akadémia

Az 1893-ban felállított emléktábla

BALLA DEMETER FELVÉTELEI

Az Akadémia székházának terve (1856)

hirdeti ma is. De egy hazai tudóstársaság alapításának gondolata még régebbi keletű. Már Bod Péter hangsúlyozta 1760-ban, hogy „... igen jó volna tudós emberekből álló Magyar Társaságot a magyar nyelvnek ékesgetésére mint más Nemzetekben vagyon felállítani.” Alig két évtizeddel később Bessenyei György külön tanulmányt írt a kérdéstről, „Egy magyar Társaság iránt való jámbor szándék” címmel. Révai Miklós, a híres nyelvész két tervezetet is készített — 1784-ben és 1790-ben — tudóstársaság létesítéséről.

Ilyen előzmények után került sor a nevezetes pozsonyi ülésre 1825. november 3-án, a kerületi ülés napján. Tar Gáspár naplójának tanúsága szerint Széchenyi pontban 11 órakor lovaskapitányi ruhában, mellén katonai érdemjeleivel „a zöld asztalhoz szelíd méltósággal közelítvén”, megtette híres följajlását. Döbrentei Gábor még részletesebben így írja le az eseményt: „Felszólalt gróf Széchenyi István: nekem itt szavam — mondá — nincs; az országnak nagyja nem vagyok; de birtokos vagyok, és

A díszterem

ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejti, mely azzal segíti honosainknak magyarokká neveltetését: jószágaim egy esztendei jövedelmét feláldozom. Érett meggondolással teszem ezt — mondotta még —, azért célra vezetető felvigyázást kívánok, hogy a nemzetnek ajánlott summa haszontalanul el ne pazaroltassék.” Ez a „summa”, mint tudjuk, 60 ezer forint volt.

A légkörhöz, amelyben ez a nemes gondolat megfogant, hozzátartozik az egész ülés hangulata is. Széchenyi előtt ugyanis Felsőbüki Nagy Pál kért szót, és kijelentette: „Aki magyarul nem tud, mozdíttassék el hivatalából, mert ha eddig meg nem tanult, az 1790. diaeta rendelésének következtében, annak vagy esze nincs vagy nem akar.”

Széchenyi néhány nap múlva, november 8-án a másik három alapítóval — Vay Ádámmal, gróf Andrassy Györggyel és gróf Károlyi Györggyel — együtt benyújtotta a javaslatot a nádorhoz és az országgyűlés két házához. Az országos ülés 1826. február 15-én elfogadta a javaslatot. A főrendek két nap múlva „elegyes küldöttséget” választottak a tervezet kidolgozására Vég Ignác koronaőr elnökletével. A március 15-re elkészült jelentést a főrendek és a rendek egyhangúlag elfogadták.

A törvényt az Akadémia felállításáról 1827-ben hirdették ki Pozsony-

ban: „A hazai nyelv művelésére felállítandó tudós társaságról vagy magyar akademiáról. A karok és rendek gondoskodása a hazai nyelvnek nemcsak terjesztésére, hanem a tudományok és művészetek minden nemében leendő kiművelésére is irányulván, Ő szent felségének jóváhagyásával határoztatik: I. §. Hogy a magyar tudós társaság, vagy akadémia az önkéntes és szabad adományok útján létesítendő alapból Pest szabad királyi városban, mint állandó székhelyén a lehető legrövidebb idő alatt, minél előbb felállíttassék.”

Jórészt abból az összegből, amelyet Széchenyi és társai megajánlottak, és amely összeg a gyűlés alatt 250 ezer forintra szaporodott fel, az Akadémia 1830-ban kezdte meg működését. November 17-én ismét Pozsonyban tartották meg az igazgatóság első ülését, amelyen gróf Teleki József volt az „első ülő”, Széchenyi pedig a „másod előlülő”. Az első tagok között találjuk Kisfaludy Sándort és Károlyt, Vörösmarty Mihályt, Toldy Ferencet, Kölcsey Ferencet, Berzsenyi Dánielt, Kazinczy Ferencet és Bugát Pált.

Az első nagygyűlést 1831. február 17–24 között tartották az Akadémia ideiglenes helyén, az úgynevezett Deron-házban, szemben az Akadémia mai épületével (ahol most a Gresham-palota áll). 1836-ban — más adatok szerint 1833-ban — az

Akadémia kibérelte az Uri utca 612. szám alatti (ma: Petőfi utca 3.) Trattner-Károlyi-ház nyolc udvari helyiségét. Itt nyílt meg később az akadémiai könyvtár is; az 1844. december 23-i megnyitásra írta híres költeményét Vörösmarty, Gondolatok a könyvtárban címmel.

2.

Nemcsak az Akadémia, hanem az épülete is közadakozásból létesült. A gyűjtés 1860 elején indult meg, és 1862 első felében már 800 ezer forinttal — más adatok szerint csak 672 ezer forinttal — számolhattak az építetők. Most már a kisemberek is adakoztak. A Vasárnapi Ujság 1860. március 4-i számából kimásoltunk néhány adományt: „Szabadkai kereskedelmi kebelzet 200 forint, a koltai közbirtokosság 80 forint, Kollárscsik István rozsnói püspök 200, gyöngyösi kaszinó 200, Kozma Vazul könyvnyomdája 100, a nagykarolyi táncvígalmom jövedelmezett 405 forintot; Szilás-Balhársról értesültünk, hogy a febr. 19-én tartott ottani kaszinó-bálban az Akadémia Palotájára 268 Ft gyűlt össze...”

A gyűjtés megindulásával párhuzamosan építő bizottság alakult, amely fölkérte Ybl Miklóst, Henszlmann Imrét, valamint Heinrich von Ferstel Bécsből, hogy 1861 februárjáig nyújtsák be terveiket. Ybl betegségére való hivatkozással visszalépett

a zártkörű pályázattól, ellenben Feszl Frigyes és Skalnitzky Antal önként készítették épületerveket. Ezenkívül külön fölkérték még Leo von Klenzét Münchenből és Friedrich August Stüler Berlinből is.

A pályázatot Stüler nyerte meg. De ő közben meghalt; ezért Ybl kapott megbízást az építkezés irányítására és ellenőrzésére. Megbízásának valószínűleg nem ez volt az egyedüli oka. Még a pályázat stádiumában nagy viták folytak a lapokban arról, hogy milyen stílusú legyen az új épület. A Vasárnapi Ujság sorra közölte a terveket. Az építőbizottság klasszikus olasz reneszánsz palotának gondolt, ám az elképzelésnek sok ellenzője is akadt. Talán ma sem érdektelen tanulság, hogy milyen éles viták dúltak — 1860-ban! — a nyilvánosságra hozott tervezetek körül. A nemzeti nyugtalanságot is csillapítani kívánták ezzel, hogy Ybl Miklós feladata lett az építkezés ellenőrzése.

A különféle cserékkel, vásárlással és fővárosi adományból megszerzett 900 négyszögöles telken 1862 nyarán indult meg az építkezés. 1864 végére elkészült a palota. Az építkezés költségei nem haladták meg a 600 ezer forintot, de a belső és külső díszítéssel együtt végülis elérték a 934 ezer forintot. A háromemeletes palota mellé négyemeletes bérház is épült, negyedmillió költséggel és azzal a céllal, hogy a ház jövedelme fedezze az Akadémia fenntartási kiadásait.

Elkészült hát a tudományok palotája, de a főtítkárnak, a nemzet koszorús költőjének nem jutott lakás benne. Arany Jánost 1865. január 26-án választották meg főtítkárrá, és még ugyanazon a napon határozat született az igazgató-tanács ülésén, hogy a költő nem kaphatja meg az új palotában a titkári szobákhoz kapcsolódó lakást. Azt inkább bérbe kell adni — így szólt a határozat —, és Arany érje

A Keleti gyűjtemények könyvtára

Az előcsarnok

be szerényebb lakással a bérházban, vagy kapjon ennek megfelelő szállás-pénzt.

Arany büszkeségből inkább az utóbbi megoldást választotta, s az Üllői útról járt be naponként az Akadémiára. Szólni nem szólt a költő, ellenben írt egy szelíden ironikus verset, amelynek keltezése a megnyitás napjáról való: „Hát hisz’ a malmot befejezték: / De szegény molnárt kirekeszték; / Kormányos evezzen a gálya után — / Igy akará ezt a kaptányt.”

3.

A Duna-parti palota belső szépsége fokozatosan alakult ki. Az első emeleti pompázatos díszterem belső kiképzése például az 1880-as évek végéről származik; Schickedanz Albert tervezte meg. A képek többsége is később került az épületbe, ahogyan az Akadémia előtt látható Széchenyiszobrot is — Engel József alkotását — csak 1879-ben leplezték le. De alapjában véve az a kiképzés, ahogyan ma élénk tárul a palota belseje, teljesen eredeti. Emlékezetes mozzanata még az alapításnak, hogy a hatalmas szárnyasajtók és a falburkolat mahagóni faanyagát amerikai magyarok küldték ajándékba.

Az új palota új korszak kezdetét is jelentette a Magyar Tudományos Akadémia életében. Mert a Bach-korszak alatt komoly munka úgyszólván alig folyhatott itt, üléseket is a császári biztos ellenőrzése mellett tarthattak csupán. Tíz esztendőn át új tagokat sem választottak; csak 1858-ban lett az Akadémia tagja Arany János, Jókai Mór, Madách Imre, Jedlik Ányos, Vámbéry Ármin, Rómer Flóris. Ekkor választották megkülső tagokul az olyan világhírű tudósokat, mint például Bunsen, Faraday, Humbolt, Mommsen, Jacob Grimm. Később sorra kerültek

az akadémiai tagok közé olyan írók, művészek, tudósok, mint Markó Károly, Horváth Mihály, Hunfalvy Pál, Vásárhelyi Pál, majd Eötvös Loránd, Ambrus Zoltán, Acsády Ignác, Mikszáth Kálmán, Bánki Donát, Gombocz Zoltán, Szinyei József, Riedl Frigyes.

Mai értelemben vett tudományos munkát azonban később sem végeztek e falak között. A tevékenység főképpen az osztályülésekre és a különféle akadémiai jutalmak kiosztására korlátozódott. Kuriozumnak — és annak bizonyosságául, hogy ez a probléma sem egészen újkeletű — ideírjuk az Akadémia egyik „jutalom-tételét” 1889-ből: „Fejtsék ki, statisztikai adatokkal bizonyítva, a szeszes italokkal való visszaélésnek befolyása a büntettek szaporodó számára. Adassanak elő a társadalmi kórallapot megszüntetésének, vagy legalább enyhítésének legczélyszerűbb módjai törvényhozás útján és azon kívül. Határnap 1889. szeptember 30. Jutalma a Sztrokay-alapítványból 100 arany.”

A Tanácsköztársaság fennállásának rövid ideje alatt szünetelt ugyan minden munka a palotában, de készültek a reformok, hogy az Akadémia a tudományos élet valódi központja legyen. A Tanácsköztársaság kulturális irányítóinak gondjuk volt arra is, hogy a tudósok zavartalan körülmények között éljenek. Ismeretes például a közoktatási népbiztosságnak az az utasítása, hogy Bartók Béla négy-szobás lakásába senkit se költöztessenek be. A reformok megvalósítására azonban már nem jutott idő.

Az első magyar proletárdiktatúra leverése után az Akadémiának azok a belső bajai, amelyeket haladó írók, politikusok korábban is feszegettek már, szinte természet szerűen kiújultak. 1920 decemberében például kibuktatták főtítkári székéből a tudós

Heinrich Gusztávot és helyébe Berzeviczy Albertet ültették. Az eseményről, amely még az akkori körülmények között is nagy port vert föl, cikket írt a Független Szemlébe „A Magyar Tudományos Akadémia tündöklése és nyomorúsága” címmel Király György, a haladó gondolkodású filológus. Az Akadémia — írja — „nemcsak hogy jogászaink műkedvelő tudományát honorálta tiszteletbeli és igazgatósági tagsággal, s vezető állásokkal, hanem meghajtotta az elismerés zászlaját olyan politikai és közéleti nagyságok előtt is, akiknek egyébként édes-kevés közük volt a tudományhoz... Elismerjük, hogy ezek dicséretére válnának bármelyik bank vagy részvénytársaság igazgatóságának, de mivel gyarapíthatják az Akadémia tekintélyét, melynek a magyar szellemi élet legnagyobbjai, Vörösmarty, Arany, Madách szereztek örök fényt?...”

Egy adat az 1958-ban megjelent „A Magyar Tudományos Akadémia” című könyvből: a két világháború között az Akadémia igazgató-tanácsában egy főherceg, két főpap, kilenc gróf, két báró és mindössze hét „civil” tudós foglalt helyet...

4.

A főváros ostroma idején az épület svéd védnökség alatt állott ugyan — de ez nem sokat számított. A németek

a Duna-parton az egyik ülésterem alatt nyolcszor-tíz méteres gödröt ástak, amit robbanóanyaggal akartak megtölteni. Ez a tervük szerencsére meghiúsult. Ám azt nem lehetett elkerülni, hogy a földszinti könyvtár és az első emelet ablakaiba géppuskákat helyezzenek el. Az épületet összesen 27 akna érte, leégett a tetőzete, leszakadt a második lépcső, kiégett a híres Képes és az Elnöki Terem. Nemcsak a Széchenyi Múzeum anyaga semmisült meg szinte teljesen, hanem a nagyműtű könyvtár és a Goethe-szoba sok-sok kincse is.

Noha az épület szörnyű állapotban volt, 1945. március 7-én Melich János hívására már egybegyűltek a tagok, hogy Korniss Gyula személyében az év végéig megválasszák az ideiglenes elnököt. Amikor 1947 júniusában ünnepélyes ülésre jöttek össze az akadémikusok, elnöki megnyitójában Kodály Zoltán még a károkról és a helyreállítás akadozásairól beszélt. A nagyobb nyomaték kedvéért a Szovjetunió példáját idézte: „... az, hogy a szovjet állam elsőnek a kulturális intézmények helyreállítását szorgalmazta, mutatja, hogy milyen nagy fontosságot tulajdonít a kultúrának. Ott komolyan veszik a bibliai ígét, hogy elvész a nép, mely tudomány nélkül való.”

A kormány 1948-ban életre hívta a Magyar Tudományos Tanácsot, amely 1949 októberéig, az Akadémia

átszervezéséig működött. 1949. december 15-én az országgyűlés törvényt fogadott el az Akadémiáról, mely kimondja: „A Magyar Tudományos Akadémia a Magyar Népköztársaság legfelsőbb tudományos testülete. Az Akadémia célja, hogy a dialektikus materializmus tudományos világnézete alapján, a tudományok valamennyi ágának művelésével és fejlesztésével, a tudományos munkálatok megszervezésével és támogatásával, továbbá az eredmények gyakorlati hasznosításának elősegítésével hozzájáruljon a Magyar Népköztársaság társadalmi, népgazdasági és művelődési feladatainak megvalósításához, a szocialista társadalmat építő többi népek fejlődéséhez, valamint a tudományok az egész emberiség érdekében szolgáló előrehaladásához.”

korábbi akadémiai intézetet foglal magában. Ezek az intézetek Budapestről kerültek le Szegedre.

Erdey-Grúz Tibor akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke az intézményben végbement változásokat kérésünkre így foglalta össze:

— A Magyar Tudományos Akadémiának régen kutatóintézete sem volt. Három osztálya működött, azokban havonként egyszer ülést tartottak, és az épületben kellemes körülmények között elbeszélgettek a tagok. Könyvkiadása is rendkívül szűkkörű volt. Amikor 1949-ben újjászervezték az Akadémiát, az ország tudományos életében jelentős szerephez jutott, a tudomány elvi kérdéseiben, a tudománypolitikában az ország első testületévé vált. Kutatóintézetek kerültek az Akadémiához. Jelentős mérték-

démia egyre növekvő társadalmi bázisát jellemzi, hogy a már említett tíz tudományos osztály mellett több mint száz olyan tudományos bizottságunk működik, amelyeknek munkájába fiatal kutatókon kívül gyakorlati szakembereket is bevonunk; így az Akadémiát a szakemberek nagylétszámú gárdája veszi körül. Hatóságunk kiszélesedését mutatják külföldi kapcsolataink is: a szocialista országok akadémiaival együttműködési szerződést kötöttünk, és ezek alapján nagyszámú közös kutatási témánk van. Szerződést létesítettünk több nyugati kutatási centrummal is, ezek a szerződések megkönnyítik az akadémiai szakemberek utazását, külföldi kutatásait.

A Magyar Tudományos Akadémia elnöke az intézmény társadalmi szerepének megnövekedésére az

Az olvasóterem

Részlet a díszteremből

5.

A Magyar Tudományos Akadémia régen kinőtte már díszes épületét. Több hivatali helyisége, például a három tudományági főosztály most a Münnich Ferenc utca 7. szám alatt található. Az Akadémia palotájában — a dísztermeken, az elnöki, főtitkári, főtitkárhelyettesi szobákon kívül — a központi igazgatási titkárság és a nemzetközi kapcsolatok főosztálya foglal helyet. Itt található a földszinttől balra az akadémiai könyvtár is, amelynek múltja még az Akadémiánál is régebbi: 1826-ban alapította Teleki József, közcélokra adva át az apjától örökölt 30 ezer kötetes könyvtárat.

A növekedés másik jellemzője: nemrégiben avatták fel Szegeden azt a biológiai központot, amely négy

ben megindult a tanszéki kutatások támogatása. Jelenleg 43 kutatóintézete van az Akadémiának, s ezenkívül mintegy másfélszáz egyetemi tanszéken támogatja a kutatást, megfelelő kutatószeméllyel és felszereléssel.

— Az Akadémia tíz tudományos osztályában az ország életének legfontosabb tudományos és tudománypolitikai problémáiban foglalnak állást a tudósok. Jelentékeny az Akadémia könyv- és folyóirat kiadása: több mint 70 folyóiratot, ezekből körülbelül harmincat idegen nyelven jelentet meg, és évenként több mint kétszáz tudományos mű lát napvilágot magyarul és különböző világnyelveken. Említésre méltó az Akadémia lexikon- és szótárkiadási tevékenysége is.

— A Magyar Tudományos Aka-

MSZMP Központi Bizottsága tudománypolitikai irányelveinek példáját említi:

— Ennek a nagyjelentőségű párt-határozatnak az előkészítésében és kidolgozásában az Akadémia széles körűen vett részt, és fontos szerepet vállalt abban, hogy ezek a tudománypolitikai irányelvek hosszú időre megszabják a tudományos munka fejlődési tendenciáit is.

1865-ben Arany János így hirdette meg ország-világnak az Akadémia épületének avatását: „A legmélyebben átértett hazafiság örök emlékéül, ősz Dunának partján áll immár fiatal szépségben, de századokra kiható erővel is.”

Ez az erő, amely századokra kihat, úgy tetszik, nem lankad, sőt, állandóan növekszik.